

VLAAMSE BEWEGING EN HET BUITENLAND

door

Leo PICARD

Het recenseren van het werk van F. Wende heeft de heer L. Picard aangezet tot het leveren van een oorspronkelijke bijdrage, waarin zijn eigen herinneringen met de bespreking van het boek vervlochten zijn.

Frank WENDE, *Die Belgische Frage in der deutschen Politik des Ersten Weltkrieges*, Wissenschaftlicher Verlag Eckart Böhme, Hamburg, 1969.

Paul Veyne zegt, heel aan 't einde van zijn zeer belangrijke, alhoewel naar onze mening wel niet tot volledige klaarheid gekomen studie "Comment on écrit l'histoire" (Parijs, 1971) : "l'histoire est ce que font d'elle les documents". Dat zal wel zo zijn; in zijn werk vindt men allerlei beschouwingen daarover; als we hem goed begrijpen (hier en daar lijkt zijn redenering, gesteund op een enorme belesenheid, wel wat verward) dan verwerpt hij de scientistische geschiedschrijving en wil een historie, die voor alles verhaal is : een volledig verhaal heeft geen behoefte aan sociologie. Ja, als een volledige aaneenschakeling van alle gebeurtenissen mogelijk ware. Maar op pag. 176 van zijn boek - hij noemt het een "essai d'épistomélogie" - schrijft hij zelf hoe moeilijk, zoniet onmogelijk het is, het konkrete gebeuren in begrippen te vangen en ook "que l'historien n'a directement accès qu'à une proportion infime de ce concret, celle que lui livrent les documents dont il peut disposer; pour tout le reste, il lui faut boucher les trous. Ce remplissage se fait consciemment pour une très faible part, qui est la part de théories et hypothèses; pour une part immensément plus grande, il se fait inconsciemment parce qu'il va de soi (ce qui ne veut pas dire qu'il soit assuré)".

Documenten zijn het uitgangspunt, maar zonder interpretatie, zonder "remplissage", blijft het alles wat dode stof. In de hedendaagse geschiedenis zal die "remplissage", dit vulsel, maar al te dikwijls uit politieke of sociale overtuigingen en theorieën bestaan. Zeer subjectief zijn dus.

Wende's boek over het Belgische vraagstuk voor Duitsland is geen pleidooi of réquisitoire. Het is een rustig-wetenschappelijke uiteenzetting, gesteund op heel wat documentenstudie. Hij komt tot een streng oordeel over de Duitse politiek, maar zijn relaas is o.i. rustiger dan dat van F. Fischer in "Griff nach der Weltmacht".

Is de kous nu af ? Wij zijn geneigd te zeggen : nog lang niet. In de eerste plaats is alle leven en streven niet in dokumenten vastgelegd; slechts een "infime" deel ervan en dan is de interpretatie - de weg van het dokument naar wat er werkelijk gebeurde of in de mensen omging - niet altijd wetenschappelijk vast te leggen. H. Marrou schrijft in zijn inleiding tot het deel over de historie in de Encyclopedie de la Pleiade (Paris, 1961) dat de eruditie het middel is en de geschiedenis het doel. Wende is een goed "érudit" en geeft ook een zeer belangrijk stuk geschiedenis.

Terecht beweert hij dat Bethmann-Hollweg het inderdaad meende toen hij over de "misdaad" sprak, die de schending der Belgische neutraliteit is geweest, maar later tot een andere mening kwam onder invloed van de afwerende houding van de regering te Brussel. Maar hoe moeilijk is het het juiste tijdstip van die omkeer en de oorzaken ervan op te sporen ! Zo moesten de eerste Duitsers, die in het bezettingsbestuur zaten Frans kennen. Men had toen het België van het Brussel uit die tijd voor ogen. Maar op 2 september schrijft de kanselier aan het hoofd van het Duitse bezettingsbestuur, dat het goed zou zijn de kulturele Vlaamse Beweging te steunen, ook met het oog op een goede verstandhouding met Nederland. Volgens Wende is dat het eerste symptoom van een omkeer inzake Duitslands plannen met België. Is dat wel zo ? Von der Lancken, die een tijdlang een beslist annexionist was, citeert in zijn mémoires die brief van Bethmann en merkt daarbij op, dat het merkwaardig is dat de kanselier die maatregel ten gunste van het Vlaams aanbeveelt, niet om de Duitse invloed in België te versterken maar om de Nederlanders goed (of iets beter) te stemmen. Nederland was een open poort op de wereld. Bethmann dacht toen blijkbaar nog aan de mogelijkheden van politiek overleg en geloofde niet, zoals vele Duitsers en ook wel enkele Vlamingen, in hun steeds wilder wordende koppigheid aan een gesloten kontinent van Antwerpen tot Konstantinopel, zoals een jonge Antwerpenaar het enthousiast voorstelde. In hoever hebben Nederlandse vrienden van Duitsland, vooral onder de christelijk-konservatieven, in die zin invloed uitgeoefend ?

Het is slechts een nuance, maar een nuance, die het beeld toch wel erg verandert.

De stemming in het Reich is dan vlug veranderd, mede onder invloed van de berichten over Belgische gruwelen, tegenhangers van een Belgische campagne over de Duitse gruwelen (de afgehakte kinderhandjes). Terecht hecht Wende veel belang aan het geschrift over de franc-tireurs in ons land. Zijn die er geweest ? Er werd in Duitsland veel nonsens gekolporteed. Ik herinner me het geschrift

van een "geleerd" kunsthistoricus, die bewees dat Breughel allerlei gruwelijke scènes had geschilderd en dat de Belgen nog altijd Breugheliaans waren (hij had nog beter naar Jeroen Bosch verwezen, maar zijn betoog zou daardoor niet minder dom geworden zijn). Er is daar een hele folklore van oorlogspropaganda opgegroeid. Wie de Belgische bladen uit die eerste oorlogsweken herleest, zal er mooie voorbeelden van vinden : kokend pek werd door wakkere vrouwen van uit hun raam op de Duitse soldaten gegoten, enz. Alles dwaasheid? Prof. Pirenne zei me in oktober : "nous sommes un peuple pas militariste, mais batailleur" en een jonge man uit Sint Eloois-Vijve, een dorp waar mijn familie goede vrienden had wonen, schreef naar huis : "Moedere, nu hebben we onzen buik vol kunnen vechten". Als op een grote kermis. Enkele incidenten hebben de Duitsers zenuwachtig gemaakt en zo is het tot bloedige drama's gekomen.

Dat alles heeft ongetwijfeld diepe indruk gemaakt, ook in Duitsland. Wende heeft gelijk die zaak vrij uitvoerig te behandelen. Maar had hij dan niet de gruwelpropaganda in 't algemeen, als oorlogsverschijnsel, moeten in zijn betoog moeten betrekken? Een kritische beschouwing van Stijn Streuvels in de Vlaamse Post (mei of juni) getuigt van heel wat meer psychologisch inzicht. Er waren trouwens andere krachten, die Bethmann's aanvankelijke goede bedoelingen tegenwerkten.

Een zeer goed beeld geeft de schrijver ons van de aktie der economische machthebbers - Duitsland was al voor 1914 het land van de trusts en kartels - om tot de "wirtschaftliche Angliederung Belgiëns" te komen. Die werden om andere redenen gesteund door de chef der marine, von Tirpitz, en de All-Deutschen zorgden voor een rumoerige propaganda. Zelfs de konservatief Westarp had slechts onwillig aan die drang toegegeven, zoals hij aan von Heydebrand, de leider der konservatieve fraktie in de Pruisische Landdag schreef en deze laatste zelf, die als het ware de inkarnatie was van het Pruisische konservatisme, sprak honend over de "Utopiën und reinen Kannegieserei" der Alldeutschen. Maar dit pangermanisme maakte niet alleen, zoals reeds gezegd, veel rumoer, maar werd gesteund door de machtige industrie. Duitsland had trouwens behoefte aan grondstoffen en het was de latere demokraat Walter Rathenau, die de ophaal-kampagne in België leidde. Rathenau had een bijzonder organisatietalent. Al de gevolgen van zijn bedrijvigheid, zal hij wel niet voorzien hebben. Hij was zeer zeker niet zonder grote ambitie. Men vindt een goed literair portret van hem in Robert Musil's beroemde roman "Der Mann ohne Eigenschaften", die kort na de oorlog verscheen en dan wel in één adem genoemd werd met James

Joyce's "Ulysses" en met "à la Recherche du temps perdu" van Proust.

Tegen die drang kon Bethmann niet voldoende weerstand bieden. Lag het aan de man of was het hele drama het gevolg van het feit, dat de Duitse rijkgrondwet, zoals Bismarck die als een instrument van zijn krachtige wil, voor zichzelf ontworpen had? En Harting zegt zeer juist in zijn mooie "Deutsche Verfassungsgeschichte" waar Wende trouwens naar verwijst: voor de ijzeren kanselier was de Kroon een fictie geweest, die hem dekking schonk tegen de aanvallen der partijen, maar na Bismarcks heengaan was Wilhelm II, bij al zijn pralerij, een te slappe persoonlijkheid om zonder ministeriële verantwoordelijkheid te regeren. In de Westerse democratieën bracht het parlementaire spel de meest energieke mannen aan het bewind. In Duitsland kon het niet en terwijl Clemenceau te Parijs verklaarde: de oorlog is een te ernstige zaak om er de militairen meester over te laten, moesten te Berlijn de keizer en zijn kanselier wijken voor de alles absorberende macht van het Hoofdkwartier.

Bethmann streefde naar een vrede door overleg maar kon zijn wil niet doorzetten; zijn opvolgers Michaëlis en Hertling konden of durfden niet krachtig aanpakken. Toen von Kühlmann, eerst onder Michaëlis, later onder Hertling, minister van Buitenlandse Zaken was, heeft er misschien nog een kleine kans bestaan. De figuur van von Kühlmann komt in het boek van Wende m.i. niet genoeg uit de verf. Hij heet daar "ein versierter Diplomat". Dat zal hij wel geweest zijn, een buitengewoon handig en behendig onderhandelaar. Maar hij was in verband met de strijd om het oorlogsdoel toch nog meer: als gezantschapsattaché aan de Duitse ambassade te Londen en later als Duits gezant in Den Haag, bleek hij er vast van overtuigd dat de vrede op een kompromis met Engeland zou moeten worden opgebouwd. Er bestaat daarover een brochure, geschreven door een Duits journalist, maar geheel geïnspireerd door von Kühlmann, die voor titel had: "Weltpolitik und kein Krieg". Ik weet niet of er, na de verwoestingen van Wereldoorlog II veel exemplaren zijn overgebleven. In Den Haag heeft een der medewerkers van de gezant, er mij in 1916 een geschonken. Later heb ik het aan de Sted. Bibliotheek te Antwerpen gegeven. Het lijkt me nu nog een belangrijk dokument over de verloren kansen in 1914-1918.

Waar von Kühlmann zo op samenwerking met Engeland gesteld was en geen andere uitweg zag voor Duitsland, was hij er zich ook van bewust dat België moest worden opgegeven. Dat daarbij enige samenwerking met Brussel zou kunnen bereikt worden, leek hem wel zeker.

Was dat wel zo zeker? Ook in België vierde het wildste nationalisme hoogtij. In oktober 1916 verscheen daar een mysterieus boek "La Belgique au tournant de son histoire". Het bevatte al het hele program van het dolste Belgisch annexionisme, zoals het later ook wel eens in de Revue belge, die in Frankrijk verscheen, verdedigd werd. Wie dit boek geschreven heeft, weet ik niet; het heette het werk te zijn van een oud-redacteur van de Chronique en een Waals journalist Prebald, die zich eind '16 in Den Haag verhangen heeft. De Duitsers hadden beslag gelegd op vrijwel de hele, natuurlijk klandestiene oplage. Er is ook wel eens beweerd, dat het een maakwerk was in dienst van de Duitsers, maar dat lijkt onwaarschijnlijk. Later is er in ieder geval enige band gelegd tussen Prebald en de Duitsers. Maar waarom heeft hij zelfmoord gepleegd? Men ziet het: niet alles staat in de dokumenten. Er is hier een zeer duistere zaak. De auteurs, zeer talentvol, sloten trouwens direkt aan bij de tradities uit het België van de vorige eeuw: Banning en Brialmont waren hun grote helden. Ook hier is werk voor een scherpzinnig speurder. Ik heb mijn exemplaar ook aan de Sted. Bibliotheek te Antwerpen gegeven.

Intussen ging het in Duitsland van kwaad tot erger. In september 1917 werd de "Vaterlandspartei" opgericht, een machtige organisatie voor wat men zou kunnen noemen een Ludendorff-vrede. Kühlmann moest het veld ruimen. Admiraal von Hintze volgde hem op. Hij was een verstandig man, die wel wist, dat er van al die expansie-dromen niets zou terechtkomen, maar alweer moest hij zeer voorzichtig laveren, net zoals Kanselier Hertling zelf. De stoot naar Amiens (maart '18), die vastliep maar toch een grootse militaire onderneming was, deed sommigen nog geloven aan al het gebral over een Duitse vrede. In het neutrale Holland wist men al beter, sedert meer dan twee jaar.

Een groot ongeluk is het geweest, dat een aantal flaminganten gingen steunen op de ergste Duitse annexionisten. Toen de nederlaag aan de deur klopte en de Russische revolutie de geest in het Duitse leger ondermijnde - ook in Frankrijk had men tijdens het offensief van Nivelles al heel wat "défaitisten" moeten fusilleren - voelde men zich bedrogen. Hyp. Meert zei in de Raad van Vlaanderen: de Duitsers hebben ons bedrogen, zoals Heydebrand al enige tijd eerder gezegd had.

Men kent het einde: in Clug, na de doorbraak van de Geallieerden en toen de Amerikanen reeds in 't veld stonden, zei Ludendorff aan von Hintze, dat men niet meer op de overwinning mocht rekenen, maar in de Kroonraad, die na dit gesprek plaats vond en waarbij de keizer aanwezig was, verklaart hij: wij kunnen nog wel

een paar grote suksessen behalen (Erfelge). Als een jongen, die de waarheid niet durft zeggen ?

*
* *

Hier moet ik nu een verhaal van persoonlijke ervaringen inlassen. Het past eigenlijk niet in de bespreking van een wetenschappelijk werk, maar de lezer moet weten hoe ik tot deze kritiek op het Vlaams aktivisme en vooral op de groep Jong-Vlamingen gekomen ben.

Bij 't begin van de oorlog hoopte ik, met vele flaminganten, dat een versterking van Duitsland de positie der Vlamingen in België zou verbeteren. Van het Belgische nationalisme en expansionisme ging er een grote kracht uit. Op het laatste Algemeen Vlaams Studentenkongres van 4-5-6 april 1914 heb ik op die zwakke positie van het Vlaams gewezen. Later heeft men er mij op gewezen dat Mr. Dosfel diezelfde thesis reeds had gepubliceerd, ik meen in het katholieke weekblad Hoger Leven. Het Frans maakt vooruitgang volgens een geometrische reeks, het Nederlands sukkelte nu volgens een rekenkundige reeks, schreef hij. In de volksvertegenwoordiging - men leefde nog in de tijd van het meervoudig stemrecht - hadden de flaminganten in 1913 en 1914 twee zware nederlagen geleden : in de nieuwe wet op het lager onderwijs hadden de regering en de meerderheid geweigerd het beginsel moedertaal-voertaal te erkennen; bij reorganisatie van het leger hadden wij zo goed als niets bereikt.

Buitenlandse invloed was niet vreemd aan dit alles; de Gentse wereldtentoonstelling van 1913 was tot een grootse demonstratie van Fransgezindheid uitgegroeid doordat er te Parijs, naar de minister van Handel uitdrukkelijk verklaarde, in Gent een sterk bastion van de Franse kultuur en van de Franse invloed te verdedigen viel. In het Franse ultra-nationalistische tijdschrift "Les Marches de l'Est" verschenen enkele verklaringen van gezaghebbenden in België : Carton de Wiart, Paul Hymans, Eug. Gilbert, leider van de "Revue Générale", Maurice Maeterlinck, die zich uitspraken tegen de vestiging van Nederlands hoger onderwijs te Gent. Emile van der Velde was iets voorzichtiger maar noemde zich, in dit verband, toch voorstander van het behoud der Franse kultuur, "qu'on ne peut reculer en Flandre". Zelfs Edm. Picard, die vroeger wel eens blijk had gegeven van een zekere sympathie voor de Vlaamse Beweging, noemde nu de vervlaamsing van Gent "une brutalité, un abus, une violence inouïe".

Kort voor het uitbreken van de oorlog liet de Antwerpse

"Mercure" nog een interview verschijnen met de beroemde dichter Emile Verhaeren, waarin deze de mening uitsprak dat België "une marche de l'Est" zou worden.

Er was genoeg reden tot ongerustheid onder de flaminganten. Daarbij kwam nog, dat er heel in 't begin van de bezetting een Waals Kamerlid, Buisseret, een brief schreef aan het hoofd der bezetting om hem te vragen voor alle officiële mededelingen voortaan afstand te doen van het gebruik van Nederlands of Vlaams.

In brede Vlaamse kring heerste ook een zekere bewondering voor Duitsland. Wanneer men er de laatste vooroorlogse nummers van het katholieke "Hoger Leven" op na leest, krijgt men bv. de indruk dat men de Duitse sociale politiek tot voorbeeld wilde nemen. Veel van wat in die richting in België reeds verwezenlijkt was, was min of meer uit Duitsland overgenomen. In onze ogen lijkt het thans heel weinig, maar het bracht de Fransman Charricat (ik meen dat hij verbonden was aan de Franse legatie te Brussel) er toch toe een boek te laten verschijnen onder de titel "La Belgique, terre d'expérience". Dat was in een tijd, dat Lloyd George zijn grote sociale hervormingen nog niet had doorgevoerd. Lod. De Raet, naar wie toen onder de flaminganten als naar een man van groot gezag werd opgekeken, mag men wel een volgeling noemen van de Duitse kathedersocialisten. De mare ging door 't land, dat het in 't Vlaams Huis te Brussel, tot homerische discussies was gekomen tussen de Belgische patriot Gust Vermeylen en de aktivist avant la lettre Lod. de Raet. Dat alles maakte diepe indruk.

Vanuit het belegerde Antwerpen ging ik, na de ontbinding der Burgerwacht, via Noord-Brabant en Zeeland naar Gent; de direkte weg via het Land van Waas was afgesloten. Aldaar wilde ik mijn verloofde vervoegen en ook mijn Vlaamse vrienden ontmoeten, o.m. Dr. M. Minnaert en de drie broers Van Roy. De stemming in die Gentse kring was dezelfde als onder mijn vrienden in Antwerpen. Prof. Mac Leod, die wij als onze leider beschouwden, was echter reeds uitgeweken naar Engeland, met een Belgisch lint en een Vlaams leeuwje op zijn jas. Daar hij na de oorlog, twee dagen na zijn terugkeer te Gent, als een der vele slachtoffers van de Spaanse griep, die in 1918 gruwelijk huishield in heel de wereld overleed, hebben wij, helaas nooit vernomen hoe hij tegenover de dingen stond. In Engeland heeft hij zich uitsluitend aan wetenschappelijk werk gewijd.

Zo ben ik dan opgenomen in wat men eerst de Gentse groep noemde, waaruit dan later de beweging der Jong Vlamingen zou groeien. Ds. Domela Nieuwenhuis, een temperamentsvol man, had daar de leiding (naar de portretten te oordelen leek hij goed op zijn oom; de bekende socialistische en later anarchistische leider in

Nederland). Hij was door en door Germaans gezind met nu en dan een anti-Pruisische ondertoon. Juist daardoor - het Germaanse gevoel en zijn anti-Pruisische strijdlust tegen het staatsgezag (men zou dat later volks noemen) raakte hij gevangen in de strikken van het holle "All-Deutschtum", die dan weer spandiensten verrichtte, al of niet bewust, voor de expansionistische grote industrie. Aanvankelijk had ik ook mijn hoop gesteld op een overwinning van de centrale mogendheden, al heb ik me die nooit als een absolute heerschappij over de wereld of zelfs maar over Europa voorgesteld. Een Europese organisatie, met Duitsland als leidende mogendheid, maar met erkenning van de zelfstandigheid der andere volken, waartoe ook Frankrijk zou toetreden, leek me een mooi idee. Maar de democratie moest behouden blijven. Al heel spoedig vestigde ik in de Vlaamse Post de aandacht op het streven van de Duitse linkse organisatie "Neues Vaterland". Er moest gestreefd worden naar een regeling, die België als neutraal land tussen de grote mogendheden zou laten leven.

Maar de meer radicalen wilden daar niet van horen. Het lag wel volgens mij in de zin van Bethmann Hollwegs aanvankelijke politiek. Er was ook in België een vroeger zeer sterk verlangen naar neutraliteit weer op te wekken. Woeste was misschien wel voor alles een konservatief klerikaal man, maar zag de toestand niet klaar in, waar hij een vasthouden aan de neutraliteit wilde. Door de vervlaamsing van het openbaar leven in het grootste deel van België zou men de neutraliteit kunnen versterken. Dat zou Woeste, aarts-franskiljon wel nooit toegeven, maar met enig verstandig beleid, zou men de krachten die in de situatie sluimeren er toe kunnen brengen zich te laten gelden.

Wende gewaagt daarvan niet. Wel geeft hij een goed overzicht van de pogingen om tot overleg te komen met Koning Albert en ook, later, met President Wilson. Waxweiler, waarlijk een man van groot gezag, ging als afgezant van Koning Albert naar Zwitserland om daar een vertegenwoordiger van Duitsland te ontmoeten. De Duitsers hadden zich toen te zeer in het slop gewerkt. De politieke tinnegieterij en ook de jachthonden van het zakenleven, die op grote buit jaagden in België, verhinderden een politiek vrij optreden. Ook misschien de kleine belangetjes der bezettingsambtenarij van wat de soldaten de Etappeschweine noemden. Er waren natuurlijk uitzonderingen. Ik heb er een paar gekend. Dr. Pinus Dirr is er allicht één geweest. Er waren er meer maar zij konden niet op tegen de coalitie van al de belangen, waarbij ook te veel Vlaamsgezinden zich uit een verkeerd idealisme hadden uitgesproken. Te Lier droomden sommigen van "een klein Vlaams koninkrijkske".

Wende hecht m.i. te weinig belang aan dat streven naar

neutraliteit in België. Later zou het een streven naar zelfstandigheid worden; dat tot in de hoogste kringen leefde. Zelfs de bijzonder belangrijke "Carnets du roi", na Koning Alberts dood uitgegeven door een van zijn trouwe medewerkers, worden niet eens vermeld.

Voor mij moest het weldra tot een breuk komen te Gent. In mei-juni was de toestand onhoudbaar geworden. Op een middag wilde ik er over gaan praten met een Duitser, die op mij een indruk had gemaakt van een verstandig man. Hij was gehuwd met de dochter van een Duitse textielman, die een groot huis bewoonde niet ver van mijn schoonouders. Hij heette Pachensterker en was hoogleraar aan de rechtsfaculteit te Stuttgart. Zelf woonde hij in wat nu de IJzerlaan heet. Ik trof hem thuis en zei, dat het zo niet verder ging; het zou voor Vlaanderen en ook voor Duitsland zelf allerlei gevaren opleveren als men zo doorging. Zijn reactie was verbluffend: "ach, maak u geen zorgen, zei hij, na de oorlog zullen wij, Duitsers, hier samen met de Vlamingen champagne drinken". De hele verkeerde politiek of onpolitiek in een paar woorden! Ik voelde me diep gegriefd. Nog meer toen ik er met een van mijn medewerkers aan "De Vlaamsche Post" over sprak en dat die het "nog niet zo kwaad kon vinden". Het was een leuke vent, die aldus sprak en een voortreffelijk kunstkenner; later heeft hij een belangrijke rol gespeeld in het verfranste Brusselse artistieke leven; nog later, na de crisis van '30 was hij weer journalist aan een socialistisch blad. Ik mocht hem wel als een avontuurlijk man en ben ook niet boos op hem geworden. Maar dat zo'n geleerde Duitse professor zo sprak en dat er toch dus misschien enige Vlamingen dat prettig zouden vinden, dat was me te bar! Ik besloot dan ook "er uit te stappen", schreef naar mijn vrienden in Holland en na enige tijd kreeg ik bericht van Gerritson: kom naar hier.

Wat ik dan ook gedaan heb. Daar kreeg ik weer een ruimere blik op het gebeuren. Mijn oude strijd tegen het Belgische nationaliseringsproces heb ik voortgezet: men moest het verdere leven voor Vlaanderen in België voorbereiden, samenwerking zoeken met de zogenaamde passieven en voor een gematigde politiek van Duitsland tegenover België en van België tegenover Duitsland ijveren.

Het is alles met horten en stoten nog terecht gekomen. Het Vlaamse element is zwaarder gaan wegen in België, zelfs niettegenstaande de enorme fouten die een deel van de Vlaamse Beweging, tot partij verstart, in de tweede Wereldoorlog begaan heeft. Maar het Belgische leven is ook verruimd en de verhouding België-Duitsland is weer zo goed als ze ooit geweest is. Misschien is de verhouding Vlaanderen-Nederland iets minder romantisch geworden,

maar via Den Haag-Brussel is er dan toch weer vooruitgang gemaakt. Al zou dat meer geactiveerd moeten worden.

*
* *

En nu komen we terug tot Wende's boek en tot het probleem der geschiedschrijving.

Een volledig verhaal heeft geen verklaring door enige theorie nodig; zo heet het, maar waar zijn de grenzen van volledigheid? Hoe moet men het onderwerp, dat men behandelt omgrenzen? Wende toont op voortreffelijke wijze, hoe het Duitse regeringsapparaat niet meer goed kon werken, hoe de geldingsdrang der grote industriëlen alles in de war stuurde en ook, hoe een aantal Vlamingen zich door de Duitse annexionisten hebben laten lijmen en daardoor het vredeswerk nog moeilijker maakten.

Maar moet dat alles niet meer in het licht van de algemene situatie gezien worden? Overal had men in Europa het opblazende nationalisme. Overal heeft men zich vergaapt aan wat er op economisch terrein te veroveren zou geweest zijn. Churchill zei nog in de tweede wereldoorlog: ik vecht niet voor de ondergang van het empire en het empire is toch ten gronde gegaan of zo goed als. Ook daar heeft men algemeen sociologische of gewoon menselijke verschijnselen. De natuur der dingen, de menselijke vrije wil en het toeval bepalen de gang der geschiedenis, zei W. von Humboldt al.

Maar dan wordt de geschiedschrijving wel een zeer moeilijk vak! Het boek van Wende is in ieder geval een bijzonder belangrijke bijdrage tot een kennis van wat er uit dit samenspel van drie: de natuur der dingen, de menselijke vrije wil, of juist misschien de menselijke natuur, en het toeval, zoal ontstaan kan.

Wij zijn hem daarvoor veel dank verschuldigd. De Belgische historici niet in de laatste plaats.

oktober 1972

Leo PICARD